

DISERTAȚIA A DOUA
"VINĂ", "CONȘTIINȚA ÎNCARCĂTĂ" ȘI ALTELE
ASEMENEA LOR

1

A crește și a disciplina un animal care poate promite - nu este oare tocmai acest lucru paradoxala sarcină pe care și-a propus-o natura cu privire la om? nu este ea adevărata problemă a omului?...Faptul că problema aceasta a fost rezolvată pînă la un grad înalt, trebuie să i se pară cu atît mai uluitoare celui care știe să aprecieze din plin forța acționînd în sens cōntrar, facultatea de a uita. Uitarea nu este, așa cum cred spiritele superficiale, numai o *vis inertiae*, ea este mai degrabă o capacitate activă, în cel mai strict sens pozitivă, căreia trebuie să-i atribui faptul că numai ceea ce e trăit de noi, ceea ce ni se întîmplă nouă, tot ceea ce-l absorbim de noi pătrunde în conștiința noastră în timpul unei astfel de digestii (pe care am putea-o denumi "absorbție sufletească") la fel de puțin ca și în întregul proces multilateral prin care se desfășoară alimentarea noastră fizică, așa-numita "absorbție corporală". Să se închidă temporar ușile și ferestrele conștiinței; să se rămînă insensibil față de larma și de lupta pe care lumea noastră subterană, aceea a organelor puse în slujba noastră, o duce pentru intrajutorare sau interanihilare; puțină liniște, puțină *tabula rasa* în conștiință pentru a face iar loc noului, în primul rînd pentru funcțiunile și funcționarii mai nobili, pentru guvernare, pentru prevedere, pentru determinare (căci organismul ne

este în mod oligarhic structurat) - iată, precum spuneam, folosul activei facultăți de a uita, ceva în genul unei paznice ușiere, unei supraveghetoare a ordinii sufletești, a liniștii, a etichetei : se poate astfel imediat vedea că nici fericire, nici seninătate, nici speranță, nici minerie, nici un **prezent** n-ar putea exista fără această capacitate de a uita. Omul la care acest aparat de inhibare se deteriorează sau nu mai funcționează, poate fi comparat cu un dispeptic (și nu doar comparat) - el nu o mai scoate în nici un fel "la capăt" ... Și tocmai acest animal necesarmente uituc la care uitarea reprezintă o forță, o formă de manifestare a unei sănătăți **robuste** a dezvoltat în el o facultate contrară, memoria, cu ajutorul căreia, în anumite cazuri, își ține uitarea în frâu, - anume în cazurile referitoare la promisiuni: nu este vorba aici în nici un caz numai de un pasiv "nu-mă-mai-pot-elibera" de o impresie odată primită sau doar de vreo indigestie pricinuită de un cuvânt odată dat pe care nu-l poți ține, ci de un activ "nu-mai-vreau-să-mă-eliberez" de a continua o vreau pe care odată am vrut-o, o veritabilă **memorie a voinței**: astfel încât între originalul "eu vreau", "eu voi face" și propriu-zisă descărcare a voinței, adică în primirea **actului** ei se poate intercala o întreagă lume de lucruri noi și străine, de împrejurări, chiar și de acte de voință, fără vreun inconvenient și fără ca acest lung lanț al voinței să se rupă. Dar cite nu scot la iveală toate acestea! Cât a trebuit însă omul pentru a dispune de viitor să învețe în prealabil să despartă necesitatea de întâmplare, să gândească în mod cauzal, să anticipeze, să prevadă viitorul ca și cum ar fi prezent, să stabilească având certitudine, calculând și socotind, care e scopul și care sînt mijloacele îndeplinirii lui, - și cât a trebuit, pentru acest lucru, ca omul însuși să fi devenit **apreciabil, reglementabil,**

necesar pentru sine și pentru propriile sale reprezentări, pentru ca în sfîrșit să poată răspunde de sine ca **viitor**, întocmai cum o face unul care promite !

2

Tocmai aceasta este lungă istorie a originii **responsabilității**. Respectiva sarcină de a crește și disciplina un animal care să poată promite include, așa cum am văzut, ca o condiție pregătitoare, sarcina mai apropiată de a-l **face** pe om mai înțeles necesar, pînă la un anumit punct uniform, egal printre cel egal cu el, ordonat și, în consecință, apreciabil. Munca uriașă a ceea ce eu am numit "moralitatea moravurilor" (cf. *Aurora*, aforismele 9, 14, 16) - autentică muncă a omului asupra lui însuși de-a lungul celei mai întinse perioade a speciei umane, întreaga sa muncă **preistorică** își află în aceasta sensul și își dobîndește marea ei justificare, independent de cîtă cruzime, tiranie, stupiditate și idioție a conținut: numai cu ajutorul moralității moravurilor și a cămășii de forță sociale a **devenit** omul realmente posibil de apreciat. Să ne situăm însă la capătul opus al procesului urlaș, acolo unde pomul își oferă în cele din urmă roadele, acolo unde societatea și a ei morală a moravurilor scoate în sfîrșit la lumină **ceea ce pentru ea** nu fusese pînă acum decît mijloc: vom descoperi ca cel mai copt fruct al arborelui ei **individul suveran**, individul care seamănă doar cu sine însuși, care s-a reeiberat de moralitatea moravurilor, individul autonom supramoral (căci "autonom" și "moral" se exclud reciproc), pe scurt omul cu voință proprie, independentă, de lungă durată, omul care **poate promite** - cel care stăpînește în sinea lui o conștiință mîndră și vibrantă pentru **ceea ce**

a reușit și a devenit parte din el; de fapt conștiința puterii și a libertății, sentimentul desăvârșirii, caracteristic omului în general. Omul acesta eliberat, care **poate** într-adevăr să promită, acest domn al **liberului** arbitru, acest suveran - cum să nu-și dea el seama de superioritatea sa față de toți cei care nu pot promite și nu pot răspunde pentru sine, câtă încredere, câtă teamă, cât respect inspiră el - și le "**merită**" pe toate trei -, și cum îl e lui cu această stăpânire de sine și putere asupra celor înconjurătoare, asupra naturii și asupra tuturor creaturilor cu voință redusă și mai nesigure, care l s-a dat pe mână? Omul "liber", posesorul unei voințe durabile, de nezdărnit, își află în acest bun al său și **etalonul valoric**: pornind de la sine, el îi privește pe ceilalți fie cu stimă, fie cu dispreț; și tot astfel, în mod necesar, îl onorează pe cel care îi sînt egali, pe cel puternic și pe cel în care se poate încrede (pe cel care **pot** promite), - așadar pe oricine care promite ca un suveran, greu, fără grabă, zgîrcit cu încrederea ce o acordă, care te **onorează** cînd îți acordă încredere, care își dă cuvîntul ca pe eeva pe care să te poți bizui, fiindcă se știe îndeajuns de puternic pentru a se ține de cuvînt, în ciuda a tot și a toate, chiar și "în ciuda destinului" - : la fel, el va fi gata să dea cu piciorul în ogarii costelivi care promit fără să aibă posibilitatea să o facă, și să dea cu bicul în minciunosul care își calcă cuvîntul chiar din clipa cînd îl mai are încă pe buze. Cunoașterea mîndră a extraordinarului privilegiu al **responsabilității**, conștiința acestei rare libertăți, a acestei puteri asupra propriilor persoane și asupra propriului destin, a coborît la el pînă în adîncurile ființei sale și a devenit instinct, un instinct dominator: - cum va denumi el acest instinct dominator, admitînd că va avea pentru el nevoile de un cuvînt? Nu încapă nici o îndoaială: omul acesta

suveran îl numește **conștiința** sa...

3

Conștiința sa?... Se poate ghici din capul locului că noțiunea de "conștiință" pe care aici o intuiam în accepția ei cea mai elevată, aproape stranie, are în urma ei o lungă istorie și evoluție a formelor. A putea răspunde de tine însuși cu mîndrie, deci a avea **dreptul să-ți spui da** ție însuși - este, după cum arătam, un fruct copt, dar totodată unul tîrziu: - cît de mult timp trebuie să fi fost silit fructul acesta să aține crud și acru în pom! Și încă pentru și mai multă vreme nu avea încă nimic de văzut la un astfel de fruct - nimeni nu l-ar fi putut făgădui, cu toate că întregul arbore se pregătea pentru el și pentru el se afla în plină creștere! - "Cum să-l făurești omului-animal o memorie? Cum să-l imprimi ceva acestei inteligențe-de-o-clipă, parțial încă obtuză și zăpăcită, acestei întruchipări a uitării, în așa fel încît ideea să-l rămînă prezentă?"... Problema aceasta străveche, după cum ne putem închipui, nu a primit răspunsuri tocmai delicate și n-a fost soluționată cu mijloace așijderea; s-ar putea chiar ca nimic să nu fi fost în întreaga preistorie a omului mai cumplit și mai angoasant decît **mnemotehnica** sa. "Se imprimă ceva cu fierul roșu pentru ca acest ceva să rămînă în memorie: numai ceea ce nu încetează **să te doară** rămîne în memorie" - iată o axiomă principală din cea mai veche (din păcate și cea mai îndelungată) psihologie pe pămînt. S-ar putea spune chiar că pretutindeni unde mai există astăzi pe pămînt, în viața omului și a popoarelor sclernitate, gravitate, mister, culori sîmbre,

mai **acționează încă** un rest din faima care odinioară însoțea totdeauna pe pământ promisiunile, angajamentele, laudele; trecutul eel mai îndepărtat, cel mai adânc, eel mai nelertător trecut ne animă și răbufnește din noi, atunei când devenim "gravi". Acest lucru nu se petrecea niciodată fără sînge, saerifielt, jertfe, atunci cînd omul considera că e necesar să-și făurească o memorie; eele mai îngrozitoare jertfe și garanții hidoase (dintre care face parte sacrificarea primilor născuți), cele mai respingătoare mutilări (ca de plidă castrările), cele mai cumplite forme ritualice din toate cultele religioase (și toate religiile sînt în ultimă instanță niște sisteme de grozavii) - toate își au originea în acel instinet care a intuit în durere cel mai puternic leae al mnemotehnicii. Într-un anumit sens, întregul ascetism ține de acest domeniu: cîteva idei trebuie făcute de neșters, mereu prezente, de neuitat, "fixe", în scopul hipnotizării întregului sistem nervos și intelectual prin aceste "idei fixe" anume - procedeele și formele de viață ascetice sînt tocmai mijlocul de a salva respectivele idei de concurența tuturor celorlalte, de a le face "de neuitat". Cu eit mai proastă era "memoria" omenirii, cu atît mai înspăimîntător este întotdeauna aspectul obiceiurilor sale: îndeosebi asprimea legilor penale ne dă măsura efortului făcut de omenire pentru a înfrînge uitarea și pentru a menține **prezente** în memorie cîteva dintre cerințele primitive ale conviețuirii sociale. Noi germanii nu ue considerăm, desigur, a fi un popor deosebit de crunt și nelertător, și cu atît mai puțin încă unul ușuratic și trăind de la o zi la alta; și totuși, să aruncăm o privire doar asupra vechilor noastre reglementări și ne vom da seama de cîtă osteneală e nevoie pe pământ pentru a erește un "popor de gînditori" (vreau să spun: **poporul european** la care și astăzi

se mai găsește maximul de incredere, de gravitate, de lipsă de gust și de simț practic, un popor care prin aceste însușiri își asigură dreptul de a erește și educa pe toți, pe toți Mandarinii Europei). Germanii aceștia au recurs la cele mai cumplite mijloace pentru a-și făuri o memorie prin care să devină stăpînii instinetelor lor primare plebeiene și a brutalei lor grosolanii: să ne amintim doar vechile pedepse germane, cum ar fi de pildă lapidarea (- chiar legenda lăsa piatra de moară să cadă pe capul vinovatului), tragerea pe roată (cea mai specifică invenție a geniului german în materie de pedepse), ținutirea la stîlpul infamiei, sfișicrea sau strivirea sub picioarele cailor ("împărțirea în patru"), fierberea condamnatului în ulei sau vin (încă din secolul al paisprezecelea și al cincisprezecelea), îndrăgita de el jupuire ("croiala curelelor"), tălerea cîrnii pleptului; cîteodată și ungerea cu miere a răufăcătorului lăsat apoi în plin soare la discreția muștelor. Datorită unor astfel de spectacole și incidente se ajunge în cele din urmă la fixarea a cinci, șase de "eu nu vreau" în memorie, relativ la care se făcuse **promisiunea** pentru a se bucura de avantajele societății. -și, într-adevăr, cu ajutorul acestui fel de memorie s-a ajuns în eele din urmă "la rațiune"! - Ah, rațiunea, gravitatea, stăpînirea afectelor, întreagă această afacere tenebroasă, care se cheamă cugetare, toate aceste privilegii pompoase ale omului: eit de seump au fost ele plătite! cît sînge și cîtă groază se află la temelie acestor "lucruri bune"!...

4

Dar cum a venit pe lume celălalt "lucru tenebros",

conștiința vinovăției, întreaga "conștiință încărcată"? - Cu aceasta ne întoarcem la ai noștri genealogi ai moralei. Încă o dată - sau poate n-am spus-o pînă acum? - ei nu fac două parale. O experiență personală lungă de-o șchioapă, exclusiv "modernă"; nici o cunoștință, nici o voință de cunoaștere a trecutului; încă în și mai mică măsură, un instinct istoric indispensabil aici, o "a doua față" - și totuși ei se bagă în istoria moralei: acest lucru nu are cum să se sfîrșească altfel decît cu rezultate în cel mai bun caz fragile în raport cu adevărul. Acești genealogi de pînă acum ai moralei au bănuit ei pe departe, măcar în vis că, de pildă, acea noțiune morală de bază a "vinei" își are originea în foarte materiala noțiune de a fi "datornic"? Sau că pedeapsa în semn de **răsplată** s-a dezvoltat absolut detașat de orice ipoteză privind liberul arbitru sau constrîngerea? - și aceasta pînă zeolo încît mai întîi e nevoie de un înalt grad de umanizare pentru ca animalul "om" să înceapă stabilirea unei distincții între noțiunile mult mai primitive, ca "în mod intenționat", "în mod neglijent", "intimplător", "capabil de discernămint", și opusul lor, pentru a le corela cu măsura pedepsei. Ideea de astăzi atît de la îndemînă și aparent atît de firească, atît de inevitabilă, folosită pentru explicarea felului cum s-a săurit pe lumea asta sentimentul de dreptate, anume ideea că "răufăcătorul merită pedeapsa, **pentru că** ar fi putut acționa și altfel", este de fapt la om o formă tîrzie, ba chiar și rafinată, de judecare și deducție; cine le situează la începuturi

¹ În germană cuvîntul *Schuld* înseamnă totodată și vină, culpă, și datorie (inclusiv bănească). Nietzsche folosește după nevoi ambele sensuri (n. trad.)

încalcă grosolan psihologia umanității din vechime. De-a lungul celei mai întinse perioade din istoria umanității **nu** s-a pedepsit **pentru că** răufăcătorul ar fi fost făcut răspunzător de faptele sale, prin urmare **nu pentru că** s-ar fi ținut seama de prezumția că numai vinovatul ar trebui pedepsit: - mai degrabă, așa cum părinții își mai pedepsesc și astăzi copiii, din minic pentru vreo pagubă, minie ce se revarsă asupra păgubitorului, - dar supărarea e ținută între limite și modificată prin ideea că orice pagubă și-ar avea pe undeva **echivalentul** și că ea ar putea fi de fapt răscumpărată fie chiar și printr-o **suferință** a celui care a produs-o. - De unde și-a luat oare puterea această idee străveche, adînc înrădăcinată, această idee poate astăzi imposibil de nimic, potrivit căreia pagubă și durere ar fi echivalente? Am descifrat-o mai sus: din relația contractuală dintre **creditor** și **datornic**, care este tot atît de veche cît existența în general a unor "subiecte de drept", relație care la rîndul ei trimite din nou înapoi la formele de bază ale actului cumpărării, vînzării, schimbului, comerțului și traficului.

5

Actualizarea acestor relații contractuale trezește, din capul locului, cum era de așteptat după cele spuse mai sus, o oarecare suspiciune și opoziție față de umanitatea primitivă care le-a creat și le-a tolerat. Tocmai aici se produce **promisiunea**; tocmai aici este vorba de a **făuri** o memorie pentru cel care promite; tot aici, putem presupune, se va afla un zăcămint de duritate, cruzime, violență. Datornicul, pentru a inspira încredere în promisiunea sa de a restitui, pentru a conferi promisiunii sale garanția seriozității și a sfințeniei,

pentru a-și imprima în propria conștiință necesitatea plății sub forma unei obligații, unei datorii morale, se angajează, în virtutea contractului cu creditorul său, pentru cazul în care nu va plăti, să-l despăgubească prin ceva ce se mai "afle în posesia sa", ceva de care încă mai dispune, cum t-ar fi de pildă corpul, sau nevasta, sau libertatea, sau poate chiar viața (sau, în condițiile anumitor prescripții religioase, propria fericire veșnică, mântuirea sufletului și pînă și odihna sa din mormînt: ca în Egipt, unde creditorul nu lasă leșul datornicului să-și afle liniștea nici în mormînt, - e drept, la egipteni, de această odihnă se lega o idee mai deosebită). Creditorul putea anume să aplice trupului celui datornic tot soiul de batjocuri și torturi, de pildă să taie din el o parte care i se părea proporțională cu mărimea datoriei: - plecînd de la acest fel de a vedea lucrurile, au existat de timpuriu și pretutindeni evaluări precise, mergînd în ferocitatea lor pînă la cele mai micte amănunte, evaluări întemeiate pe **dreptul** de a dispune de diferite membre și părți ale corpului. În ceea ce mă privește consider ca fiind un progres, ca fiind dovada unei concepții juridice mai libere, mai înalte, mai **romane**, faptul că legea celor douăsprezece table ale Romei decreta că este indiferent cît de mult sau cît de puțin tăia, într-un asemenea caz, creditorul "*si plus minusve secuerunt, ne fraude esto.*" Să ne limpezim logica acestei întregi forme de compensare: ea este de-ajuns de stranie. Echivalența constă în aceea că în locul unui avantaj venit direct în schimbul pagubei pricinuite (deci în locul unei compensații în bani, pămînt sau o posesiune de vreun alt fel) i se acorda creditorului, în loc de rambursare sau compensație, un fel de **satisfacție** - satisfacția de a-și putea liniștit exercita puterea față de un neputinecios, voluptatea "*de faire le mal pour le plaisir de le*

faire", desfătarea dată de tiranie: desfătare cu atît mai gustată cu cît se afla creditorul mai jos pe scara socială, astfel încît acest lucru să-t apară ca un sol de aperitiv savuros, dîndu-i dinainte gustul unui rang mai înalt. Prin "pedeapsa" aplicată datornicului, creditorul partietpa la **dreptul domnilor**: ajungea și el în fine, pentru o dată, la sentimentul înălțător de a putea disprețui și maltrata o ființă aflată "mai prejos de el" - sau, în cazul în care adevărata forță punitivă și aplicarea ei au fost trecute "autorității", cel puțin **să vadă** cum este debitorul disprețuit și maltratată. Compensarea constă, așadar, într-o trimțtere și un drept la cruzime. -

6

În sfera **aceasta**, adică în dreptul obligațiilor, își are universul noțiunilor morale de "vină", "conștiință", "datorie", "sfințenia datoriei", locul de origine - începutul lui a fost, așa cum este începutul oricărui lucru mare de pe lume, temeinic și îndelung stropit cu sînge. Și n-ar trebui oare să adăugăm aici că acest univers nu și-a pierdut de fapt niciodată cu totul un anumit miros de sînge și tortură? (nici măcar la bătrînul Kant: imperativul categoric miroase a cruzime...) Tot aici a fost pentru întia oară împletită și strania și poate de nedestrămat împletire a ideilor "vină și suferință". Să punem încă o dată întrebarea: în ce măsură poate suferința fi o compensare pentru "datorii-vină"? În măsura în care a face să suferi produce în cel mai înalt grad plăcere, în măsura în care păgubitul primește în schimbul neajunsului suferit ca și pentru neplăcerea pe care neajunsul i-o provoacă, o nemaipomenită contradesfătare: a **face** să suferi, - o adevărată **sărbătoare**, ceva care, cum am mai spus, avea un preț cu atît

mai mare cu cât contrastă mai mult cu rangul și poziția socială a celui păgubit. Afirmăm acest lucru ca probabilitate: căci este dificil să pătrunzi fondul unor asemenea lumi subterane, nemaivorbind de faptul că e și dureros; iar cine, grosolan, mai aruncă printre ele și noțiunea de "răzbunare", nu face decât să-și întunece privirea în loc să și-o limpezească (răzbunarea ne readuce la aceeași problemă: "cum poate provocarea suferinței constitui satisfacție?"). Acest lucru contravine, mi se pare, delicateții, sau mai degrabă tartufferiei unor blinde animale de casă (vreau să zic a oamenilor moderni, vreau să zic, a noastră înșine), de a-și reprezenta cu toată forța pînă la ce grad devine **cruzimea** marea bucurie festivă a oamenilor primitivi, ba chiar un ingredient amestecat în mai toate plăcerile lor; pe de altă parte, cât de naiv, cât de nevinovat se manifestă nevoia lor de cruzime, și cum era "răutatea lor dezinteresată" (sau, pentru a vorbi ca Spinoza, acea *sympathia malevolens*) considerată de el, din principiu, o însușire **normală** a oamenilor - : ca ceva la care conștiința poate spune din toată înțina da! Un ochi mai pătrunzător ar putea încă și astăzi surprinde destul de mult din această cea mai veche și fundamentală bucurie sărbătorească a omului; în *Dincolo de bine și de rău*, aforismul 188 (dar și mai înainte, în *Aurora*, aforismele 18, 77, 113) am arătat prudent cu degetul acea inereu în creștere aflată spiritualizare și "zeificare" a cruzimii, resimțită de-a lungul întregii istorii a culturii superioare (și, într-un anumit sens esențial, chiar și făurind această cultură). În orice caz, nu este însă prea mult timp de cînd nunțile princiare și serbările populare în stil mare nici nu se puteau imagina fără execuții capitale, torturi sau vreun autodafé, după cum, tot astfel, era de neimaginat vreodată casă mai nobilă și gospodărită fără ființe asupra cărora să se poată

fără frică da friu liber libertății și batjocurii neiertătoare (- să ni-l amintim, de pildă, pe Don Quijote la curtea ducesei: noi citim astăzi *Don Quijote* și el ne lasă în întregime un gust amar pe limbă, îl citim aproape torturați, devenindu-le prin aceasta autorului și contemporanilor săi străini și neînțeleși, - întrucît aceștia îl citeau cu cea mai împăcată conștiință, ca pe o carte dintre cele mai amuzante, prăpădindu-se de ris). Priveliștea suferinței face bine, provocarea suferinței, și mai bine - iată o propozițiune aspră, dar un atotputernic vechi adevăr omenesc-preaomenesc căruia, poate, i-ar subscrie și malmuțele: căci se povestește că în privința inventării de cruzimi bizare ele ar prevesti din timp omul și i-ar "juca" rolul cu anticipație. Fără cruzimi nici o sărbătoare: iată ce ne învață cea mai veche și mai lungă istorie a omului - iar pedeapsa are și ea atît de multe laturi **sărbătorești!** -

7

- Cu aceste gânduri, în trecut fie spus, nu vreau cîtuși de puțin să vin în ajutorul pesimiștilor noștri, dîndu-le apa la moară, la moara lor scîrțitoare și scrișnitoare a dezgustului de viață; dimpotrivă, trebuie mărturisit clar și răspicat că, atunci cînd omenirea nu se rușina încă de cruzimea ei, viața pe pămînt era mai senină decît este acum, cînd există pesimiștii. Întunecarea boltei cerești deasupra omului s-a îngroșat întotdeauna direct proporțional cu rușinca omului **față de om**. Privirea obosită și pesimistă, suspiciunea față de enigma vieții, acel "nu" glacial izvorit din dezgustul față de viață - nu sînt semnele distinctive ale epocilor celor mai rele ale genului uman: ele ies la lumina zilei, ca plante de mlaștină ce sînt, mai

degrabă atunci când apar mlaștinile cărora le aparțin, - mă gîndesc la maladiva moliciune și moralizare datorită cărora animalul "om" învață în cele din urmă să se rușineze de toate instinctele sale. Pe cale de a deveni un "inger" (pentru a nu folosi aici un cuvînt mai aspru), omul și-a apropiat acel stomac strîcat și acea limbă încărcată care i-au provocat nu numai repulsia față de bucuria și de inocența animalului, ci i-au făcut însăși viața dezgustătoare: - astfel încît acum stă față în față cu sine însuși, astupîndu-și nasul, și face reprobator, împreună cu papa Inocențiu al III-lea, inventarul infirmităților naturii sale ("procreație impură, alimentație îngreșătoare în pîntecele mamei, calitatea proastă a substanțelor din care se dezvoltă omul, putoare îngrozitoare, secreția de salivă, urină și fecale"). Astăzi când suferința mărșăluiește în față ca prim argument între toate cîlelalte **împotriva** existenței, ca cel mai rău semn de întrebare al ei, este bine să ne amintim vremurile cînd se judeca întru totul invers, pentru că nu se evita **provocarea** suferinței, în care se descoperea chiar un farmec de prim ordin, de fapt **momeala pentru** viață. Se poate că în vremurile acelea - o spunem întru consolarea celor delicați - durerea să nu fi durut chiar atît de tare cum doare astăzi; cel puțin aceasta a fost concluzia unui medic care a tratat negri (considerați ca reprezentînd omul preistoric) în cazuri grave de inflamații interne, ce ar duce chiar și pe cel mai bine organizat european la disperare; la negri nu se întîmplă așa. (Curba capacității omenești de suferință a durerii pare de fapt să seadă în mod deosebit și aproape brusc îndată ce am trecut de acele prime zece mii sau zece milioane de supercivilizații; și în ceea ce mă privește pe mine nu am nici o îndoielă că în comparație cu o **singură** noapte de durere a unei femeluști isterice roase de

cultură, suferințele tuturor animalelor luate laolaltă, sllite în scopuri științifice să răspundă întrebărilor puse de cuît nici nu sînt de fapt luate în considerație.) Poate e chiar permis să admitem posibilitatea ca delectarea procurată de cruzime să nu fi dispărut cu totul: că ea ar avea nevoie doar de o anumită sublimare și subtilizare proporționale cu durerea care astăzi doar e mai tare, că ar trebui adică să se manifeste tradusă în cuvintele imaginației și ale sufletului, și împodobită eu tot solul de denumiri liniștitoare, astfel încît să nu provoace suspiciunea nici măcar celei mai delicate și ipocrite conștiințe (un astfel de nume ar fi "compasiunea tragică"; un altul, "*les nostalgies de la croix*"). Ceea ce de fapt revoltă împotriva suferinței nu este suferința în sine, ci lipsa de sens a suferinței: dar nici pentru creștinul care interpretînd suferința a inclus în ea o întregă mașinărie secretă vindecătoare, nici pentru omul naiv din vechime care înțelegea să-și etaleze orice suferință doar raportată la spectatorul sau la călăul său, nu exista o asemenea **lipsă de sens** a suferinței. Pentru ca suferința ascunsă, nedescoperită, lipsită de martori să poată fi eliminată din lume și în mod cinstit negată, a fost pe atunci aproape obligatorie inventarea de zei și de făpturi intermediare de toate înălțimile și toate adîncimile, pe scurt, inventarea a ceea ce să hoinărească și prin toate cele ascunse, care să vadă și pe întuneric, și căruia să nu-i scape ușor nici un spectacol interesant și dureros. Anume cu ajutorul unor astfel de invenții viața a realizat atunci performanța pe care de altfel o realizase dintotdeauna, de a se justifica pe sine, de a-și justifica "relele"; astăzi, în acest scop ar fi poate nevoie de alte invenții (de exemplu să faci din viață o enigmă, o problemă de cunoaștere). "Orice reie sînt îndreptățite din moment ce vreun zeu se complace în a le privi": așa sună logica

sentimentului în vremurile de mult trecute - dar oare să fi fost ea cu adevărat numai a vremurilor trecute? Zeii, concepuți ca amatori de spectaele de **groază** - vai cât de mult mai străbate încă această străveche reprezentare umanizarea noastră europeană! ne-am putea în această privință informa la Calvin și Luther. Sigur este în orice caz că încă **grecii** nu știau să ofere zeilor ceva mai bun care să le condimenteze fericirea decît plăcerile furnizate de cruzime. Cu ce ochi credeți, așadar, că-l lăsa Homer pe zeii săi să contemple destinele oamenilor? Ce sens l-au avut în ultimă instanță războaiele troiene și alte **grozăvii** tragice similare? Nu încapă nici o îndoielă: ele au fost concepute ca niște **jocuri festive** pentru zei: și, în măsura în care poetul este înzestrat mai mult decît ceilalți oameni cu "divinitate", ele erau și pentru poezii jocuri festive... Mai târziu, filosofil moralei din Grecia își imaginau tot astfel ea privirile **zeilor** rămîneau ațintite asupra luptei morale, asupra eroismului și a chinurilor pe care și le impuneau cei virtuoși: acel "Heracles al datoriei" se afla pe scenă și știa acest lucru; pentru acest popor de actori virtutea fără marionetă era de neconceput. Și atunci nu trebuia oare ca această invenție filosofică atât de temerară și de nefastă, pe care Europa o cunoaște pentru prima oară, invenția "liberului arbitru", a spontaneității absolute a omului întru bine și rău, să fi fost în primul rînd făcută pentru a-și aroga dreptul reprezentării, potrivit căreia interesul zeilor pentru om, pentru virtutea omenească **nu s-ar epuiza niciodată**? Această scenă a lumii urma să nu ducă niciodată lipsă de noutăți veritabile, de nemaiîntîlnite încredări, de peripeții, de catastrofe: o lume concepută potrivit unui perfect determinism ar fi putut fi ușor ghicită de zei și, prin urmare, ar fi putut să redevină și obositoare, - motiv suficient pentru ca acești

prieteni ai zeilor, filosofil, să nu le impună zeilor lor o lume atât de deterministă! Întreaga lume antică este plină de tandre menajamente față de "spectator", pentru că de fapt era o lume făcută pentru ochi, care nu-și putea închipui fericirea fără spectacole și fără serbări. - Și, cum am mai spus, **pedeapsa** cea mare este și ea încărcată de sărbătoare!...

8

Reluăm mersul cercetării noastre, spunind că sentimentul datoriei, al obligației personale și-a avut, după cum am văzut, originea în cea mai veche și mai primitivă relație dintre persoane, relația dintre cumpărător și vânzător, dintre creditor și datornic: aici s-a opus pentru prima oară o persoană altei persoane, aici **s-a măsurat** mai întîi o persoană cu altă persoană. Nu s-a mai descoperit pînă acum un grad de civilizație, oricît de scăzut, în care să nu se fi regăsit ceva din această relație. Stabilirea prețurilor, măsurarea valorilor, inventarea echivalențelor, schimbul - toate acestea au preocupat în asemenea măsură cea mai veche gîndire a omului încît, într-un anumit sens, ea a devenit **gîndirea** însăși: aici s-a dezvoltat cea mai veche formă de istețime, aici trebuie presupusă prima mlădiță a mîndriei umane, a sentimentului său de superioritate față de celelalte animale. S-ar putea ca însuși cuvîntul german "Mensch"¹ (manas) să exprime ceva tocmai din **acest** amor

¹ Om (n. trad.).

propriu: omul se desemna ca ființă care măsoară valorile, le valorifică și le măsoară, se desemna ca "animal valorizator în sine". Cumpărarea și vânzarea, cu toate accesoriile lor psihologice, sînt mai vechi chiar decît începuturile oricăror forme de organizare și asociere socială: din cea mai rudimentară formă a dreptului personal, sentimentul embrionar al schimbului, contractului, datoriei, drepturilor, obligației, compensației **s-a transferat** mai întîi asupra celor mai grosolane și primitive complexe comunitare (în relația cu anumite complexe similare lor), odată cu obișnuința de a compara puterea cu putere și de a le măsura, de a le calcula. Ochiul era astfel pentru o dată acomodat acestei perspective: și, cu acea grosolană consecvență proprie gândirii greoaie a umanității primitive, dar inexorabil orientate într-o aceeași direcție, s-a ajuns curînd la marea generalizare "fiecare lucru își are prețul; totul poate fi plătit" - la acest străvechi și cel mai naiv canon moral al **justiției**, la acest început al oricărei "bunătăți", oricărei "echități", oricărei "bunăvoințe", oricărei "obiectivități" pe pămînt. La această primă treaptă justiția înseamnă bunăvoința între oameni, aproximativ egali ca putere, de a se acomoda unul cu alții, de a "restaura înțelegerea" printr-un compromis - iar în ceea ce îl privea pe cei mai puțin puternici decît ei, de a-l **constrînge** să aștepte compromisul. -

9

Să ne slujim în continuare de măsura timpurilor străvechi (care străvechime e, de altfel, prezentă sau din nou posibilă în toate timpurile): relațiile fundamentale dintre comunitate și membrii ei sînt, în aspectele lor importante,

aceleași ca cele ale creditorilor față de propriii lor datornici. Se trăiește într-o comunitate, se profită de avantajele oferite de comunitate (ah, și ce avantajel noi le subapreciem uneori în zilele noastre), se locuiește azi asigurat și protejat, în pace și încredere, scutiți de grija față de prejudiciile și adversitățile cărora le este supus omul **din afară**, - cel "fără de pace" - un german înțelege ce înseamnă la originea sa cuvîntul "Elend" (Élend) -, cum s-a produs tocmai avînd în vedere respectivele prejudicii și adversități, angajamentul și obligația față de comunitate. **Ce s-ar petrece în cazul contrar?** Comunitatea, creditorul frustrat, s-ar despăgubi cum poate mai bine, de asta putem fi siguri. Cel mai puțin este vorba în cazul acesta de pagubele imediate produse de cel care le-a înfăptuit: abstracțiile făcînd însă de ele, infractorul este în primul rînd "unul care fracturează", "rupe" contractul, cuvîntul **împotriva întregului**, în raport cu toate bucuriile și plăcerile furnizate de viața dusă în comun, din care el și-a avut pînă atunci partea lui. Infractorul este un datornic care nu numai că nu-și plătește înapoi avantajele și avansurile oferite, ci se mai și ridică împotriva creditorului său; de acum înainte el va fi de aceea nu numai privat de toate aceste bunuri și avantaje ci, în și mai mare măsură, l se va și aminti importanța pe care o avea **posesiunea acestor bunuri**. Minia creditorului păgubit, a comunității, îl aruncă înapoi în starea de sălbăticie a păsărilor ecerului, în care se afla înainte să fi fost protejat: comunitatea îl repudiază - și de acum înainte orice act ostil lui poate fi înfăptuit. Pe aceste trepte de dezvoltare a moravurilor "pedeapsa" este, pur și simplu, o copie, un **mimus** al comportării normale față de dușmanul detestat, devenit inofensiv, înfrînt, care a pierdut orice drept nu numai la protecție ci și la orice

67

indurare; prin urmare, este dreptul de război și victoria sărbătorească a *Vae victis!* în întreaga sa neindurare și cruzime: - de unde rezultă că războiul în speță (inclusiv cultul sacrificiului războinicilor) e cel care a produs toate **formele** în care s-a manifestat în istorie pedeapsa.

10

Pe măsură ce-i crește puterea, comunitatea nu mai acordă o importanță prea mare delictelor individului, pentru că ele nu mai prezintă, ca mai înainte, în aceeași măsură un pericol pentru existența întregului, sau o subminare a sa: răufăcătorul nu va mai fi "privat de pace" și izgonit, mânia generală nu se va mai abate, ca mai înainte, neînfrinat asupra lui, - mai mult, de aci înainte răufăcătorul va fi apărut împotriva acelei minți, va fi luat cu grijă sub protecția întregului, în special față de cel direct păgubit. Un compromis cu minia celui direct lovit de rele; un efort pentru localizarea cazului și pentru prevenirea unor tulburări mai largi sau chiar generalizate; tentativa de a găsi echivalențe pentru a aplană întreaga afacere (acea *compositio*); mai cu seamă însă o voință din ce în ce mai precis conturată de a considera orice infracțiune ca putând fi, în vreun fel oarecare, **răscumpărată**, așadar, de a **izola**, măcar pînă la un anumit punct, pe infractor de fapta sa - iată trăsăturile pe care evoluția ulterioară a dreptului penal le scoate tot mai limpede în evidență. Crește puterea și conștiința de sine a unei comunități, se indulcește întotdeauna și dreptul penal; orice slăbire sau periclitate mai acută a ei aduce din nou la lumină formele mai aspre ale acestuia. "Creditorul" a devenit întotdeauna mai uman pe măsură ce a ajuns mai bogat; în cele

din urmă, însăși **măsura** bogăției sale e dată de numărul prejudiciilor cărora le poate rezista fără să aibă de suferit de pe urma lor. N-ar fi de neconceput în societate o **conștiință a puterii** care să-i permită acesteia luxul suprem de a lăsa pe propriul ei prejudiciator **nepedepsit**. "De fapt ce mă privesc pe mine acești paraziți? ar putea ea spune atunci. N-au decît să trăiască și să prospere: sînti îndeajuns de puternică pentru a suporta acest lucru!"...Justiția care a început prin a spune că "totul se poate plăti, totul trebuie plătit" sîrșește prin a închide ochii pentru a-i lăsa pe cei insolvari să scape, - ea sîrșește ca orice lucru bun pe lumea asta prin a **se autoanula**. - Se știe de ce nume frumos se bucură această autoanulare a justiției - **indurarea**; se înțelege de la sine, ea rămîne un privilegiu al celui mai puternic, mai exact, al său "dincolo" de justiție.

11

- Aici un cuvînt împotriva încercărilor recente de a căuta originea justiției pe un cu totul alt teren, - și anume pe al resentimentului. Mai întîi le-aș spune psihologilor la ureche, în cazul în care le-ar veni cheful să studieze o dată îndeaproape resentimentul propriu-zis: planta aceasta înflorește acum în toată splendoarea ei printre anarhiști și antisemiți, de altfel așa cum a înflorit întotdeauna, ascunsă, la fel ca vioarelele, chiar dacă răspîndind alt parfum. Și așa cum din lucruri asemănătoare ies în mod necesar întotdeauna lucruri asemănătoare, nu va surprinde faptul de a vedea că tocmai din aceste cercuri se avansează încercări, așa cum s-a mai întîmplat de multe ori - vezi mai sus § 3 -, de a sanetifica **răzbunarea** sub numele

de **justice** - ca și cum justiția n-ar fi în fond decît o dezvoltare a sentimentului ofensei suferite - și de a einsti ulterior laolaltă cu răzburarea ansamblul afectelor **reactive** în general. Acest din urmă aspect îmi repugnă cel mai puțin: raportat la problema biologică luată în întregime (în relația cu care valoarea respectivelor afecte a fost pînă acum subapreciată), el ni s-ar părea chiar a fi un **merit**. Singurul lucru asupra cărui a atrag atenția este împrejurarea că din însuși spiritul resentimentului **izvorăște** această nouă nuanță de echitate științifică (în avantajul urii, invidiei, reavoinței, suspiciunii, ranchiunii, răzburării). Această "echitate științifică" se intrerupe însă curînd pentru a face loc unor mortale accente de dușmănie și de prejudecată, din clipa în care e vorba de un alt grup de afecte care, după cum cred, are o valoare biologică mult superioară celor reactive și, în consecință, merită ele în primul rînd să fie în mod **științific** evaluate și mult prețuite: anume afectele propriu-zis **active**, eum ar fi setea de dominare, de avere și altele asemenea. (E. Dühring, *Valoarea vieții; Curs de filosofie*; de fapt peste tot.) Cam atît împotriva acestei tendințe în general; cit privește însă axioma lui Dühring, potrivit căreia patria justiției ar trebui căutată în regiunile sentimentului reactiv, ar trebui, de dragul adevărului, să-i opunem, pătimaș inversată, cealaltă teză: **ultimul** domeniu cucerit de spiritul dreptății este domeniul sentimentului reactiv! Dacă se întîmplă într-adevăr ca omul drept să rămînă drept chiar față de prejudiciatorul său (drept, nu numai rece, măsurat, străin, indiferent: a fi drept este totdeauna o atitudine **pozitivă**), dacă nici sub asaltul jignirii personale, insultei și suspiciunii, obiectivitatea celui drept, a ochiului **judecător**, un ochi în același timp superior, împede, adînc și totodată blindprivitor, nu se tulbură, ei bine,

vom avea de a face cu o plesă a perfecțiunii, cu ceva de cea mai înaltă măiestrie pe pămînt - ba chiar ceva la care, în mod rațional, n-ar trebui să te aștepti, în care în nici un caz **nu trebuie să te încrezi** prea ușor. E sigur că în medie, chiar și la persoanele cele mai integre, este suficientă și o mică doză de agresiune, de răutate, de insinuaere, pentru a le aduce sîngele în ochi și a alunga dreptatea din ei. Omul activ, ofensiv, excesiv continuă să se afle cu o sută de pași mai aproape de justiție decît omul reactiv; de asemenea, lui nu-i este nîcidedecum necesar să acționeze așa cum o face, cum trebuie să o facă, omul reactiv, anume să-și aprecieze greșit și pătînitior obiectul. Iată de ce omul a trecut ca mai puternic, mai îndrăzneț, mai nobil, a avut de fapt în toate epocile de partea sa un ochi **mai liber**, o conștiință **mai bună**: și dimpotrivă, se poate ușor ghici cine are pe conștiință inventarea "conștiinței încărcate", - omul resentimentului! În fine, să mai aruncăm o privire asupra istoriei: în ce sferă pe pămînt s-a simțit pînă acum mai la ea acasă întreaga minuire a dreptului, ba chiar și o nevole a dreptului? Oare în sfera omului reactiv? În nici un caz: cu mult mai mult în cea a omului activ, puternic, spontan, agresiv. Din punct de vedere istoric, justiția pe pămînt reprezintă - în pofida numelui agitator (care a depus chiar el cîndva mărturie despre sine: "doctrina răzburării a străbătut ca un fir roșu toate lucrările și strădanile mele") - lupta tocmai **împotriva** sentimentelor reactive, răzbuul cu ele, de partea forțelor active și agresive, care își consacră o parte a forțelor lor pentru a stopa și împiedica revărsarea patimii reactive și a forța o echilibrare a ei. Pretutîndeni unde se exercită justiția, unde justiția este respectată, se observă o putere mai mare în raport cu una mai slabă, subordonată ei (fie că e vorba de indivizi sau de grupuri)

căutînd mijloace prin care să pună capăt furiei iraționale a resentimentului, în parte smulgînd din mîinile răzbunării obiectul resentimentului, în parte punînd în locul răzbunării lupta împotriva dușmanilor păcii și al ordinii, în parte născocind și propunînd compromisuri pe care, în anumite împrejurări, le și impune, în parte dînd putere de lege unor echivalențe ale daunelor, la care resentimentul să fie raportat o dată pentru totdeauna. Ceea ce este însă decisiv, anume ceea ce puterea superioară face și impune împotriva supremației contrasentimentelor ulterioare - o face întotdeauna imediat ce se simte suficient de tare pentru aceasta -, este restabilirea legii, explicarea imperativă a ceea ce este în ochii ei drept și deci permis, și a ceea ce este nedrept deci interzis: tratînd, după restabilirea **legii**, actele arbitrare și încălcările comise de indivizi sau grupuri întregi ca violări ale legii, ca refuz de a se supune înseși autorității superioare, aceasta din urmă abate sentimentele supușilor săi de la daunele produse nemijlocit prin asemenea violări și ajunge astfel, în timp, la opusul a ceea ce urmărește orice răzbunare care nu vede și pentru care nu contează decît punctul de vedere al păgubitului -: de acum înainte ochiul se exersează pentru o evaluare din ce în ce mai **impersonală** a faptelor, chiar și ochiul celui păgubit (decît acest lucru se întîmplă, așa cum am observat mai sus, doar în ultimă instanță). - Corespunzător o "justiție" și o "injustiție" există abia de la instaurarea legii și nu, cum vrea Dühring, începînd de la actul violării). A vorbi despre justiție și injustiție **in sine** goleşte orice sens; în sine o violare, o violentare, o exploatare, o distrugere nu poate fi, evident, ceva "nedrept", cită vreme viața funcționează **esențialmente**, și anume în funcțiile sale de bază, violînd, violentînd, exploatînd, distrugînd,

și e chiar de neconceput fără acest caracter. Trebuie să acceptăm ceva înă și mai grav: anume că, din punctul de vedere biologic cel mai elevat, stările de drept nu pot fi decît **stări de excepție**, în măsura în care ele reprezintă parțiale restricții ale propriu-zisei voințe de viață, tînzînd spre putere, și în măsura în care ca mijloc individual, și anume ca mijloc de creare a unor unități de putere **mai mari**, își subordonează scopurile ei generale. O ordine de drept suveran și general concepută, și nu ca mijloc în lupta unor complexe de putere, ci ca mijloc **împotriva** oricărei lupte în general, ceva asemănător șablonului comunist al lui Dühring, anume că orice voință ar trebui considerată egală oricărei voințe, ar fi un principiu **vrajmaș vieții**, un agent distrugător și dizolvant al omului, un atentat la viitorul omului, un simptom al oboselii, o cale tîrîndu-se spre neant. -

12

Încă un cuvînt despre originea și scopul pedepsei - două probleme care sînt, sau ar trebui să fie, distincte: din păcate, ele se confundă de obicei una cu alta. Cum procedează însă în acest caz genealogia de pînă acum al moralei? Naiv, așa cum au făcut-o întotdeauna -: ei descoperă în pedeapsă un "scop" oarecare, cum ar fi, de exemplu, răzbunarea sau înspălmîntarea, apoi plasează, candid, scopul acesta la începuturi ca o *causa flendi* a pedepsei și - gata! Or, înainte de toate trebuie să ne ferim să aplicăm "scopul în drept" istoriei genezei dreptului: pentru orice gen de istorie nimic nu e mai important decît principiul la care s-a ajuns cu atîta osteneală dar care **trebuia** în adevăr să fie atins, - anume că și cauza genezei unui lucru,

și finala lui utilitate, aplicarea lui efectivă și inserarea lui într-un sistem de scopuri sînt două lucruri distincte, *toto coelo*; că ceva existent, ceva produs într-un fel oarecare este întotdeauna împins spre noi destinații de către o putere superioară lui, este mereu sechestrat, refăcut, modificat spre o nouă utilizare; că orice din ceea ce se întîmplă în lumea organică este o **subjugare**, o **instăpînire** și, în plus, că orice subjugare și instăpînire este o nouă interpretare, o nouă acomodare la care "sensul" și "scopul" de pînă acum trebuie neapărat puse în umbră, sau chiar cu desăvîrșire șterse. Dacă s-a înțeles pe deplin **utilitatea** vreunui organ fiziologic oarecare (sau a unei instituții juridice, a unui morav social, a unei uzanțe politice, a unei forme artistice sau de cult religios), de aici nu decurge că s-ar fi înțeles ceva privitor și la geneza sa: oricît de neplăcut și de incomod ar suna acest lucru în urechile mai vîrstnice, - căci încă din vechime s-a crezut că în scopul final, în utilitatea unui lucru, a unei forme, a unei instituții poate fi sesizat și temeiul apariției sale, ochiul ca făcut **pentru** a vedea, mîna ca făcută **pentru** a apuca. În felul acesta și-au reprezentat și pedeapsa ca inventată **pentru** a pedepsi. Dar toate scopurile, toate foloasele nu sînt decît **semne distinctive** ale faptului că voința de putere s-a instăpînit peste ceva mai puțin puternic și, cu de la sine putere, i-a conferit acestui ceva și sensul unei funcțiuni; întreaga istorie a unui "lucru", a unui organ, a unui obiect poate fi prezentată în felul acesta ca un lanț continuu de semne, de interpretări și justificări mereu noi ale căror cauze primare nu trebuie să se afle în vreo corelație nici măcar între ele, ci mai degrabă să se succedă și să se înlocuiască unele pe altele întîmplător. "Dezvoltarea" unui lucru, unei folosințe, unui organ nu este în

felul acesta în nici un caz un *progressus* al său către o țintă, și cu atît mai puțin un *progressus* logic și ușor de atins cu un minim de efort și cheltuieli, - ci o succesiune de procese de aservire mai mult sau mai puțin constante, mai mult sau mai puțin independente unele de altele, la care se adaugă de fiecare dată rezistențele cheltuite, tentativele de schimbare a formei în vederea apărării și reacției, pînă și rezultatele contraacțiunilor izbutite. Forma este fluctuantă, dar "sensul" este în și mai mare măsură fluctuant... Pînă și în interiorul fiecărui organism luat în parte **lucrurile** nu se întîmplă altfel: cu fiecare creștere substanțială a întregului se deplasează și "sensul" diferitelor organe, - în anumite împrejurări se poate ca parțiala lor ducere-de-rîpă, diminuarea numărului lor (de exemplu prin distrugerea elementelor medii) să fie un semn de mărire a puterii și al desăvîrșirii sale. Am vrut să spun: pînă și parțiala **devenire-inutilă**, mutilarea și deformarea, pierderea sensului și a finalității, pe scurt, moartea țîn de condițiile unui *progressus* autentic: el la ca atare întotdeauna forma unei voințe și a unei căi spre o **putere mai mare** și se impune întotdeauna în detrimentul numeroaselor forțe mai mici. Dimensiunile unui "progres" chiar **se măsoară** prin mărimea a tot ceea ce a trebuit să-i fie sacrificat; omenirea ca masă de sacrificiu pentru prosperitatea unei singure specii de oameni **mai puternici** - aceasta da, ar fi un progres... Pun acest punct de vedere principal al metodei istorice în evidență, cu atît mai mult cu cît el vine în fond în contradicție tocmai cu instinctul și gustul dominant al epocii, care s-ar acomoda cu mai multă plăcere hazardului absolut, ba chiar și mecanicii absurde a oricărei întîmplări, decît cu teoria unei **voințe de putere** care se produce în orice eveniment. Idiosincrazia democratică împotriva a tot ce stăpînește și vrea să stăpînească, acel

modern **misarhism** (ca să inventez un cuvânt urît pentru un lueru urît), s-a transpus încet-încet și s-a înveșmîntat în așa măsură în spiritualitate, în cea mai elevată spiritualitate, încît astăzi poate păși și **î se poate permite** să pășească pînă în științele cele mai riguroase, cele mai obiective în aparență; îmi pare chiar că s-a și înstăpînit în toată fiziologia și în învățătura despre viață, spre răul lor, cum se înțelege de la sine, întrucît le-a escamotat o noțiune de bază, pe aceea a propriu-zisei **activități**. Sub presiunea respectivei idiosincrazii se aduce, în schimb, în prim plan "adaptarea", adică o activitate de calitate a doua, o simplă reactivitate, mai mult încă, viața însăși a fost definită ca o din ce în ce mai eficientă adaptare internă la circumstanțele exterioare (Herbert Spencer). Prin aceasta se nesocotea însă esența vieții, **voința ei de putere**: prin aceasta se trecea cu vederea rangul principal prioritar pe care îl au forțele spontane, agresive, uzurpatoare, nou-orientatoare, nou-formatoare, sub acțiunea cărora abia după aceea urmează "adaptarea"; în felul acesta este negată chiar suveranitatea celor mai înalte funcții în organism, cele în care voința de viață se manifestă activ și formator. Ne mai amintim de imputarea făcută de către Huxley lui Spencer - "nihilismul administrativ" al acestuia: aici este vorba însă de **mai mult** decît doar de "administrare"...

13

- Revenind la problema noastră, anume la **pedeapsă**, trebuie să deosebim la ea două aspecte: pe de o parte, ceea ce are ea relativ **durabil**, folosința, actul, "drama", o anumită strictă succesiune de proceduri, iar, pe de altă parte, ceea ce

este la ea fluctuant, sensul, rostul, așteptarea, care se leagă de executarea unor astfel de proceduri. Aici, *per analogiam*, în conformitate cu punctele de vedere principale ale metodelor istorice pe care tocmai le-am expus, se presupune fără doar și poate că procedura însăși este ceva foarte vechi, anterior folosirii ei ca pedeapsă, că ea a fost **introdusă** și interpretată ca pedeapsă în procedura (care exista de multă vreme, dar era folosită în alt sens), pe scurt că lucrurile nu stau așa cum le-au receptat pînă acum naivii noștri genealogi ai moralei și dreptului, care și-au închipuit cu toții că procedura ar fi fost **inventată** în scopul pedepsei, tot astfel cum se credea odinioară că mîna ar fi fost inventată ca să apuce. În ceea ce privește acum celălalt element al pedepsei, cel fluctuant, "sensul" ei, în condițiile unei culturi foarte tîrzii (de pildă în actuala Europă) noțiunea de "pedeapsă" nu îi mai este inculcat numai un singur sens, ci o întreagă sinteză de "sensuri": în general, istoria de pînă acum a pedepsei, istoria aplicării ei în cele mai diferite scopuri se cristalizează în cele din urmă într-un soi de unitate care este greu de soluționat, greu de analizat și, ceea ce trebuie cu deosebire accentuat, ea este cu totul și cu totul **indefinibilă**. (Este **imposibil** să se spună astăzi cu precizie pentru ce se aplică de fapt o pedeapsă: toate noțiunile în care se înmănunchează semiotic un întreg proces scapă definiției: definibil este numai ceea ce nu are istorie.) În schimb, într-un stadiu mai timpuriu, acea sinteză de "sensuri" pare încă soluționabilă, ba chiar transmutabilă; se mai poate chiar distinge cum își modifică elementele sintezei valoarea și ordinea pentru fiecare caz în parte, astfel încît cînd unul cînd celălalt element se impune și predomină pe seama celorlalte, ba chiar, în anumite condiții, un singur element (de exemplu scopul

înfricoșării) pare să înlocuiască tot restul elementelor. Pentru a da măcar o idee privitoare la cât de nesigur, cât de retroactiv, cât de accidental este "sensul" pedepsei și felul cum poate una și aceeași procedură fi folosită, interpretată, modelată potrivit unor intenții fundamentale deosebite: iată aici schema care ni s-a conturat pe baza unui material relativ mărunț și întâmplător. Pedepsa ea mijloc de a face nedăunător, de a preveni alte daune. Pedepsa ca răsplată pentru dauna produsă păgubașului într-o formă sau alta (inclusiv sub forma unei compensații afective). Pedepsa ca îngădire a unei tulburări de echilibru, pentru prevenirea extinderii tulburării. Pedepsa ca însuflare a fricii față de cei care hotărăsc pedeapsa și o execută. Pedepsa ca un soi de compensație pentru avantajele de care pînă atunci s-a bucurat infractorul (de pildă cînd acesta este utilizat ca sclav într-o mină). Pedepsa ca mijloc de eliminare a unui element degenerat (în anumite împrejurări a unei întregi ramuri, cum este cazul în dreptul chinez: așadar, ca mijloc de păstrare a purității rasei sau de menținere a unui anumit tip social). Pedepsa ca sărbătoare, deci ca siluire și batjocorire a dușmanului în sfîrșit înfrînt. Pedepsa ca mijloc de amintire fie pentru cel care o îndură - aceea așa-zisă "îndreptare" a lui, fie pentru martorii la execuție. Pedepsa ca plată a unui onorar stabilit de către puterea care-l protejează pe răufăcător de excesele răzbunării. Pedepsa ca un compromis cu starea de răzbunare primitivă, în măsura în care aceasta din urmă se continuă prin neamurile puternice care o pretind ea pe un privilegiu. Pedepsa ca declarație de război și ea măsură de război împotriva unui dușman al păcii, al legii, al autorității, considerat a fi periculos pentru comunitate, ca unul care încalcă tratatele și condițiile de existență ale respectivei

comunități și care e combătut ca răsculat, trădător și încălcător al păcii, cu mijloacele pe care i le pune în mină războiul.-

14

Desigur, lista aceasta nu este completă; faptul că pedeapsa e din plin împovărată de tot felul de utilități este însă evident. Cu atît mai ușor se poate deduce din ea o **presupusă** utilitate, care în conștiința populară trece drept cea mai importantă, - credința în pedeapsă, care deși astăzi este din mai multe motive zdruncinată, continuă totuși să-și afile în ea cel mai puternic reazem. Pedepsa ar avea valoarea de a trezi în cel vinovat **sentimentul vinei**, în ea se caută instrumentul efectiv al acelei reacții sufletești care se numește "conștiință încărcată", "remușcare". Dar, prin aceasta se mai încalcă și în zilele noastre realitatea și psihologia; și cu atît mai virtos, în cazul îndelungatei istorii a omului, a preistoriei sale! Remușcarea autentică este tocmai printre răufăcători și pușcăriași ceva extrem de rar, închisorile, temnițele nu sînt locul în care de preferință să prospere această specie de vierme rozător: - observatorii conștiințioși sînt de acord în această privință și, în multe cazuri, recunosc acest lucru cu destul de multă neplăcere și în contradicție cu propriile lor dorințe. La modul general, pedeapsa înăsprește și răcește; ea concentrează; ascute sentimentul înstrăinării; întărește forța de împotrivire. Dacă se întâmplă să sfărîme energia și să producă o jalnică prostrație și autoumilitare, un atare rezultat este încă și mai puțin edificator decît efectul mediu al pedepsei: pe aceasta o caracterizează o gravitate seacă și ursuză. Dacă ne gîndim însă la acele milenii **dinaintea** omului, putem afirma fără teamă că, în cea mai

mare măsură, tocmai prin pedeapsă a fost **stopată** dezvoltarea sentimentului de culpabilitate, - cel puțin în ceea ce-l privește pe cel căzuți jertfă autorității punitive. Să nu subapreciem anume faptul că, tocmai prin prisma procedurilor judiciare și executive, infractorul este împiedicat să perceapă **în sinea lui** propriile sale acte și natura faptelor sale ca fiind reprobabile: căci el vede exact că același fel de acțiuni sînt puse în serviciul justiției și pe deasupra considerate a fi bune și înfăptuite cu conștiința împăcată: așadar spionajul, înșelătoria, măslirea, capcanele, întreaga artă vicleană și rafinată a polițistului și acuzatorului, apoi acele acțiuni prin excelență criminale, neavînd nici măcar scuza afectelor, ca jaful, violența, insulta, încarcerarea, torturarea, uciderea manifestate în diferitele feluri de pedeapsă, - toate acestea nu sînt în nici un fel condamnate și **in sine** reprobate de către judecătorii, afară de anumite condiții și cu luarea în considerare a utilității. "Conștiința înărcată", această plantă dintre cele mai stranii și mai interesante în flora noastră terestră, **nu** pe acest pămînt a crescut, - de fapt, în conștiința celui care judeca și pedepsea nu și-a găsit expresia timp îndelungat **nîmic** din ceea ce ar avea vreo legătură cu un "vinovat". În schimb, ar avea legătură cu un provocator de daune, cu un irresponsabil segment de fatalitate. Și cel asupra căruia cădea apoi pedeapsa, cel încă o dată privit ca un segment de fatalitate, nu resimțea față de pedeapsă un alt fel de "durere interioară" decît cea pe care o resimțî în cazul unei groaznice catastrofe naturale imprevizibile, care se prăbușește peste tine ca un bloc de stîncă, sfărîmînd totul în cale, și împotriva căruia nu mai poți lupta în nici un fel.

Lucrul acesta l-a apărut o dată lui Spinoza în conștiință, punîndu-l în încurcătură (spre necazul comentatorilor săi care **se ostenesc** precum se cuvine pentru a-l interpreta aici greșit, cum face de exemplu Kuno Fischer), cînd, într-o după amiază, rumegînd cine știe ce amintire, și-a pus întrebarea ce anume ar mai fi rămas în el din acel *morsus conscientiae* - în el, care așezase binele și răul printre născocirile omului și apăruse cu înverșunare onoarea Dumnezeului său "liber" împotriva defăimătorilor care pretindeau că Dumnezeu nu acționează decît *sub ratione boni* ("ceea ce ar însemna să-l subordonezi pe Dumnezeu destinului și ar fi cu adevărat cea mai mare dintre toate ineptiile" -). Pentru Spinoza lumea revenea la acea stare de nevinovăție în care se aflase înaltea inventării conștiinței încărcate: **ce se mai alegea însă atunci din morsus conscientiae?** "Antiteza lui *gaudium*, și-a spus el în cele din urmă, - o tristețe însoțită de imaginea unui lucru trecut care a înșelat orice așteptări." Eth. III propos. XVIII schol. I. II. **Nu altfel decît Spinoza** și-au considerat de-a lungul milenilor răufăcătorii surprinși de pedeapsă "trecutul": "aici a avut loc un accident neprevăzut", și **nu**: "acest lucru n-ar fi trebuit să-l fac" -, el s-au supus pedepsei ca unei boli, sau unei nenorociri, sau morții, cu acel curajos fatalism fără revoltă, prin care, de pildă, astăzi încă rușii ne-o iau înainte nouă, occidentallor, în felul în care își minulesc viața. Dacă pe atunci exista o critică a faptei, înțelepciunea era cea care o critica: fără îndoielă **influența** propriu-zisă a pedepsei trebuie căutată în primul rînd într-o ascuțire a perspicacității, o prelungire a

memoriei, într-o voință de acum înainte mai prudentă, mai suspicioasă, mai tainică, în perspectiva că pentru multe lucruri am fi în mod hotărât prea slăbi, într-o anumită îmbunătățire a judecății noastre despre noi înșine. Ceea ce poate fi în linii mari obținut prin pedeapsă, și la om și la animal, este creșterea fricii, ascuțirea perspicacității, stăpânirea poftelor: în felul acesta pedeapsa **îmblinzește** omul, dar nu-l face "mai bun", - cu mai multă îndreptățire chiar s-ar putea spune contrariul. ("Paguba te face înțelept", zice poporul: în măsura în care te face înțelept, te face și rău. Din fericire, te face destul de des, prost.)

16

Ajunși la acest punct nu mai putem ocoli propria mea ipoteză privitoare la originea "conștiinței încărcate", dându-i o primă și provizorie expresie: nu e ușor de a o face auzită și ea va fi îndelung rumegată, pindită și urmărită. Eu consider conștiința încărcată ca fiind o gravă stare malativă, căreia omul i-a căzut victimă și pe care îndeobște a trebuit s-o traverseze, sub prestunea uneia dintre cele mai esențiale modificări din câte i-au fost hărăzite, - anume schimbării produse în momentul în care s-a aflat definitiv prins în surghiunul societății și al păcii. Nu altfel decât animalele acvatice, atunci când au fost silite fie să devină animale terestre, fie să plară, trebuie să se fi simțit acele semianimale atât de bine adaptate junglei, războiului, vieții holnare, aventurii, - din acest moment ele au fost dintr-o dată deposedate și "eliberate" de toate instinctele lor. Ele au fost constrânse să umble pe picioare, să-și "poarte propriul trup", care pînă atunci fusese purtat de apă: o îngrozitoare greutate a început să le apese. Ele

s-au simțit înapte chiar și pentru cele mai simple funcțiuni, în lumea aceasta nouă necunoscută ele nu-și mai aveau vechii îndrumători, instinctele reglatoare inconștient-conducătoare, - ele au fost reduse la a gândi, a deduce, a calcula, a combina cauze și efecte, nefericite fapte reduse la "conștiință", acest cel mai mizer și neîndemînat organ al lor! Nu cred să mai fi existat vreodată pe pămînt un asemenea sentiment mizerabil, o insatisfacție mai plumburie, - plus acele instincte vechi, care n-au încetat dintr-o dată să pună condiții! Dar era greu și rarori posibil să le fi pe plac: de regulă, ele au fost constrînse să-și caute noi și subterane satisfacții. Toate instinctele care nu se descarcă spre exterior, **se orientează către interior** - este ceea ce eu numesc **interiorizarea omului**: în acest fel crește în om ceea ce se va numi mai tîrziu "suflet". Întreaga lume interioară, la origine subțire de parcă strecurată între două ptelețe, s-a dezvoltat și a înflorit, a dobîndit profunzime, suprafață, înălțime în măsura în care despovărarea omului în afară a fost **împiedicată**. Acele teribile bastioane cu ajutorul cărora organizarea statală se apăra împotriva vechilor instincte de libertate - pedepsele în primul rînd își au locul în aceste bastioane - au făcut ca toate instinctele omului sălbatic, liber, holnar, să se întoarcă **împotriva omului însuși**. Dușmănia, cruzimea, plăcerea persecutării, a agresiunii neașteptate, a schimbărilor, a distrugerii - toate acestea se îndreptau împotriva posesorilor instinctelor de acest fel: **iată** originea "conștiinței încărcate". Omul care, în lipsa împotrivrilor și a dușmanilor din exterior, strîns în mcnghina apăsătoare a regularității moravurilor, se sfîșia, se persecuta, se rodca, se zădăra, se maltrata nerăbdător, animalul acesta pe care vroiau să-l "îmblinzească" și care se izbea rînindu-se de gratiile cuștii sale,

acest nenorocit mistuit de dorul deșertului, slăbit să-și afle în sine însuși aventura, locul de tortură, jungla nesigură și primejdioasă - nebunul acesta, captivul acesta nostalgic și disperat a devenit inventatorul "conștiinței încărcate". Odată cu el a izbucnit însă cea mai gravă și mai neliniștitoare maladie de care omenirea nu s-a mai lecut pînă în zilele noastre: boala de **omul în sine** a omului, o consecință a violentei sale despărțiri de trecutul animalic, a saltului și totodată a prăbușirii sale în situații și condiții de existență noi, o consecință a declarației de război împotriva vechilor instincte pe care își întemeiasă pînă atunci forța, bucuria și natura sa amenințătoare. Să adăugăm imediat că, pe de altă parte, faptul că întoarcerea unui suflet animal împotriva propriului sine, ralierea la forțele ostile lui însuși a zămislit în această lume ceva atât de nou, de profund, de insolit, de enigmatic, de încărcat de contradicții și **promisiuni de viitor**, încît aspectul lumii s-a modificat esențial. Într-adevăr, era nevoie de spectatori divini pentru a aprecia spectacolul ce debuta în acest fel și al cărui final e încă de neprevăzut, - un spectacol prea fin, prea minunat, prea paradoxal pentru ca să fi fost jucat neobservat și fără înțeles pe vreun astru derizoriu! Omul se numără de atunci printre cele mai neașteptate și mai așiftătoare zaruri norocos jucate de "marele copil" al lui Heraclit, pe numele lui fie Zeus, fie Întîmplarea, - trezind față de sine interesul, tensiunea, speranța, aproape certitudinea, de parcă prin el s-ar anunța, s-ar pregăti ceva, de parcă omul n-ar fi țelul, ci doar o cale, un episod, o punte, o mare promisiune...

Dintotdeauna la această ipoteză asupra originii conștiinței se adaugă în primul rînd faptul că respectiva modificare n-a fost nici lentă și nici voluntară și că nici n-a luat înfățișarea unei creșteri organice din interiorul noilor condiții, ci că a fost o ruptură, un salt, o constrîngere, o soartă implacabilă, împotriva căreia n-a existat nici luptă și nici măcar resentiment. În al doilea rînd însă, ca adaptare a unei populații, pînă în acel moment nestrunite și nestructurate, la o formă fixă, adaptare care a început printr-un act de violență și nu a putut fi dusă pînă la capăt decît printr-o mulțime de acte violente, - că, așadar, cel mai vechi "stat" și-a făcut intrarea în scenă ca o cumplită tiranie, ca o nemiloasă mașinărie opresoare și că a continuat să funcționeze ca atare pînă cînd materia brută a acelui popor în stare de semianimalitate n-a fost în fine nu doar frămîntată și docilizată ci și **modelată**. Am folosit cuvîntul "stat": se înțelege de la sine la ce mă refer - la o hoardă de animale de pradă blonde, la o rasă de cucertori și de domni, care, organizată pentru a purta războaie și avînd capacitatea de a organiza, își inflige fără scrupule ghearele teribile într-o populație poate numericeste mult superioară, dar încă informă, încă rătăcitoare. Așa începe "statul" pe pămînt: mă gîndesc că acea reverie care l-a asociat inițial unui "contract" a fost abandonată. Cel care e în stare să poruncească, cel care este prin natura lui "domn", cel care e puternic în gest și faptă - ce-l mai privesc pe unul ca acesta contractele! Cu astfel de flințe nu te tirgulești, ele vin precum destinul, fără pricină, fără vreun sens, fără menajamente, fără subterfugli, ele apar așa cum

apare fulgerul, mult prea cumplit, mult prea neașteptat, mult prea convingător, mult prea "altfel", pentru ca nici măcar urit să nu poată fi. Opera lor este o făurire-de-formă, o pecetluire instinctivă, ei sînt cei mai fără-de-vole, cei mai neconștienți artiști din ciîi există: - acolo unde apar ei se produce în scurt timp ceva nou, apare un sistem suveran care trăiește, în care se delimitează și se realizează părți și funcțiuni determinate, în care nu-și găsește loc nimic care să nu albă, raportat la întreg, "un sens". Acești organizatori înnașcuți nu știu ce e ala greșeală, răspundere, deferență; în ei stăruie acel înspăimîntător egoism-de-artist cu privirea de bronz și care se știe din capul locului justificat în "opera" sa, așa cum, din vecii vecilor, se simte mama față de copilul ei. Se înțelege de la sine, că nu ei sînt acela în care a germinat "conștiința încărcată", - dar nici fără ei n-ar fi crescut planta aceasta urită, ea n-ar exista dacă sub presiunea loviturilor lor de ciocan, a tiraniei lor de artiști n-ar fi fost eliminat un enorm quantum de libertate din lume, cel puțin din văzul lumii, și n-ar fi fost constrîns să treacă în stare latentă. Acest instinct de libertate - am înțeles lucrul acesta - adus cu forța în stare de latență, respins, împins înapoi, încarcerat în interioritate și lăsat numai în sine să se descarce și să se manifeste: numai și numai acest instinct a stat la începuturile conștiinței încărcate.

18

Să ne ferim să acordăm prea puțină importanță acestui fenomen, numai pentru faptul că încă de la început el este urit și dureros. În fond e vorba de aceeași forță activă care sălășluiește în acel artiști și organizatori ai violenței care e pusă în mod

grandios la lucru și construiește state, dar care aici, în interior, în "labirintul pieptului", pentru a vorbi ca Goethe, făurește în mic, meschin, retrograd, conștiința încărcată și clădește idealurile negative, anume acel **instinct de libertate** (numit în limba mea: voință de putere): numai că materialul asupra cărui se exercită natura creatoare de forme și dominatoare a acestei forțe este aici chiar omul, întregul său vechi "eu" animalic - și nu ca în cazul celuilalt fenomen mai mare și mai vizibil, **celălalt om, ceilalți oameni**. Această secretă siluire de sine, această cruzime de artist, această voluptate de a te modela pe tine însuși, ca și cum ai avea de a face cu un material care suferă, care opune rezistență, voluptatea de a-ți pecetui o voință, o critică, o contradicție, un dispreț, un "nu", această muncă stranie și îngrozitor de plăcută a unui suflet de bună voie dedublat, care și produce suferința din plăcerea de a face să suferi, toată această **activă "conștiința încărcată"** a dus în cele din urmă la lumină, ca un veritabil pîntece matern, evenimente ideale și imaginative, ca și - după cum o putem încă de pe acum ghici - o abundență de afirmații, de noi și stranii frumuseți, poate chiar pentru prima dată **însăși frumusețea...** Ce ar mai rămîne "frumos" dacă în prealabil contradicția n-ar ajunge la conștiința de sine, dacă uritul nu și-ar spune lui însuși: "sînt urit"?... Cel puțin, după acest semnal enigma ar fi mai puțin enigmatică privind măsura în care noțiunile contradictorii precum **dăruirea de sine, abnegația, jertfirea de sine** pot fi considerate un ideal, o frumusețe: de-acum înainte un lucru se va ști însă - n-am în această privință nici o îndoielă -, anume de ce soi este încă dintru început plăcerea pe care o resimte cel dezinteresat, cel acționind cu abnegație, cel aducînd jertfa de sine: plăcerea

aceasta ține de cruzime. Atîi deocamdată despre proveniența "nonegoismului" ca valoare **morală** și despre delimitarea terenului din care a crescut această valoare: numai în conștiința încărcată, numai în voința de autoschinguire aflăm condiția determinării **valorii** nonegoismului. -

19

Conștiința încărcată este, fără nici o îndoială, o boală, dar o boală așa cum este și graviditatea. Să cercetăm condițiile în care boala aceasta atinge culmea ei cea mai înspălmîntătoare și sublimă: - vom vedea ce a determinat de fapt intrarea ei în lume. Pentru aceasta avem însă nevoie de o mai lungă respirație, - iar mai înainte trebuie să mai revenim o dată la un punct de vedere anterior. Relația de drept privat între datornic și creditorul său, despre care s-a mai vorbit pe larg, a mai fost o dată reintrodusă și reinterpretată, anume într-o manieră istoricește remarcabilă dar și contestabilă, ca o relație, poate pentru noi oamenii moderni, dintre cele mai greu de înțeles: anume ca o relație între cei **prezenți** și **predecesorii** lor. În sînul originarei societăți de rasă - vorbim de timpurile preistorice - generația în viață recunoaște de fiecare dată în raport cu cea anterioară și în special cu cea mai timpurie, cea întemeiată pe rasă, o obligație juridică (și nicidecum o simplă obligație sentimentală: nu fără motiv, aceasta din urmă ar putea fi chiar contestată în raport cu cea mai îndelungată perioadă de existență a genului uman). Aici domnește convingerea potrivit căreia specia **rezistă în timp** exclusiv datorită jertfelor și acțiunilor întreprinse de predecesori - și că acest lucru trebuie să li se **răsplătească** prin jertfe și realizări: în felul acesta

se recunoaște o **datorie** care continuă să crească, întrucît acești strămoși nu-și încetează existența pe care o continuă sub forma unor spirite atotputernice, asigurînd, prin forța lor, neamului respectiv noi avantaje și avansuri. Oare pe gratis? Dar pentru acele vremuri rudimentare și "sufletește sărace" nu există un "pe gratis". Ce li s-ar putca prin urmare da în schimb? Jertfe (Inițial pentru hrana lor, în sensul cel mai grosolan), serbări, capele, dovezi ale existinței și mai cu seamă ascultare - căci toate cele de folos sînt, ca opere ale premergătorilor, și precepte și porunci ale lor: dar li se dă oare de ajuns? Această îndoială dăinuie și crește: din cînd în cînd ea constrînge la o mai mare răscumpărare, cu grămada, o contrapondere cumva monstruoasă pentru "creditor" (falmoasa jertfire a primului născut, de pildă, sînge, sînge de om, în orice caz). **Frica** de străbunul-stăpîn și de puterea lui, conștiința datoriei față de el, ia, în temeiul acestui fel de logică, proporții necesarmente pe măsura creșterii puterii respectivului neam, pe măsura în care neamul însuși devine tot mai glorios, mai neatîrnat, mai venerat, mai temut. Oricum, invers în nici un caz! Fiecare pas al decăderii neamului, toate accidentele nenorocite, toate semnele degenerescentei, ale descompunerii pe cale să survină **diminuează** din ce în ce mai mult întotdeauna și frica față de spiritul întemeietorului său, și oferă o din ce în ce mai neînsemnată imagine a înțelepciunii, a prevederii și a puterii sale prezente. Să gîndim pînă la capăt logica aceasta rudimentară: străbunii-domnii ai celor mai **puternice** neamuri trebuie, prin fantezia fricii tot mai mari, să ia în cele din urmă proporții monstruoase și să se piardă în bezna depărtată a unui mister și a unui înimaginabil de natură dumnezeiască: - străbunul-domn este pînă la urmă cu necesitate transfigurat

în zeu. Poate că originea zellor tocmai aici se află, deci zeli au fost generați de frică!... Și cui li se pare că ar trebui adăugat aici: "dar și de pietate!" și-ar putea cu greu susține teza în raport cu cea mai lungă perioadă din istoria speciei umane, cu preistoria ei. Dar, bineînțeles, cu atât mai mult pentru epocă **intermediară**, în care se constituie neamurile nobile: - neamuri care într-adevăr au dat strămoșilor lor, străbunilor-domni (eroi, zei) înapoi cu dobândă toate însușirile între timp puse în evidență la ei, însușirile nobile. Mai departe vom mai arunca o privire asupra înnobilitării și proslăvirii zellor (care evident nu trebuie înțelese ca o "sanctificare" a lor): dar deocamdată să urmăm pînă la capăt drumul dezvoltării conștiinței datoriei.

20

Așa cum ne învață istoria, conștiința de a avea datorii față de divinitate n-a ajuns cîtuși de puțin la capătul ei o dată cu declinul formei de organizare a "comunității" bazată pe legături de sînge; tot astfel cum a moștenit omenirea conceptele de "bun și dăunător" de la nobilimea gentilică (ca și atașamentul ei psihologic funcțiar pentru stabilirea ordinii după rang), tot prin moștenire a primit ea și divinitatea neamului și a originii, și apăsarea unor datorii încă neplătite, și dorința de a se achita de ele. (Tranziția o fac acele largi populații de sclavi și de subordonați care s-au adaptat cultului zellor stăpînitorilor lor, fie prin constrîngere fie din servilism și *mimicry*: începînd de la ei moștenirea aceasta s-a revărsat în toate direcțiile.) Timp de mai multe secole, sentimentul datoriei față de divinitate n-a încetat să erească, și anume mereu în aceeași proporție cu măsura în care au crescut și s-au înălțat pe lume ideea de Dumnezeu și

sentimentul divinității. (Întreaga istorie a luptei, victoriei, reconcilierii, contopirii etnice, tot ce precede stabilirea ordinii de rang definitive a tuturor elementelor poporului în orice mare sinteză a raselor, se oglindește în harababura genealogică a zellor lor, în legendele despre luptele, victoriile și împăcările lor; înaintarea spre imperii universale este totdeauna și o înaintare spre divinități universale, despotismul cu a sa înfrîngere a nobilimii independente deschide întotdeauna și o cale spre un oarecare monoteism.) Înscăunarea Dumnezeului creștin, ca divinitate maximală pînă acum atînsă, a scos de aceea la iveală pe pămînt și acel sentiment maxim al datoriei. Presupunerea că puțin cîte puțin am început să intrăm într-o mișcare **inversă** ne-ar putea duce cu oarecare probabilitate la concluzia că ar exista un destin de nestăvilnit al credinței în Dumnezeu creștin, că încă de pe acum s-ar manifesta un considerabil declin al omenescii conștiințe a datoriei-vină; n-ar fi de înlăturat nici perspectiva că victoria totală și definitivă a ateismului ar putea elibera omenirea de întregul sentiment al datoriei față de începuturi, față de acea *causa prima* a ei. Ateismul și un soi de **inocență secundă** se leagă între ele. -

21

Acestea ar fi pe scurt și în linii mari cele ce le-aș spune despre interdependența noțiunilor "datorii", "obligație" cu premise religioase: intenționat am lăsat pînă acum la o parte moralizarea propriu-zisă a acestor noțiuni (sîmpingerea lor în conștiință, mai exact împletirea conștiinței **încărcate** cu noțiunea de Dumnezeu), și la sfîrșitul capitolului precedent am vorbit chiar de parcă această moralizare nici n-ar exista, prin

urmare ca și cum, în mod necesar, s-ar pune capăt acelor noțiuni, imediat ce le-ar dispărea premisa, anume credința în "creditorul" nostru, în Dumnezeu. Situația reală este cu totul alta. Prin moralizarea noțiunilor de datorie și obligație, prin împingerea lor în conștiința **încărcată**, se încearcă tocmai **inversarea** direcției dezvoltării descrise mai sus, sau cel puțin oprirea acestei dezvoltări: acum **ar trebui** să se închidă, într-o finalitate pesimistă, o dată pentru totdeauna, perspectiva unei eliberări definitive, acum ar trebui ca privirea disperată să dea înapoi, lovindu-se de o imposibilitate de bronz, acum **ar trebui** ca respectivele noțiuni "datorie" și "obligație" să se îndrepte înapoi - dar împotriva **cui?** Fără nici o îndoielă: în primul rând împotriva "datornicului" în care de-acum înainte conștiința încărcată se instalează temeinic, se înșurubează, se lățește, crește, asemenea unui polip în toate direcțiile și în adâncime pînă cînd, în cele din urmă, se ajunge la ideea eă imposibilitatea de a scăpa de datorie înseamnă totodată imposibilitatea căinței, înseamnă că datoria este de neplătit (ideea "pedepsei **eterne**") -: în ultimă instanță însă se îndreaptă și împotriva "creditorului", ne gîndim în cazul acesta fie la *causa prima* a omului, la începuturile speciei umane, la strămoșul ei împovărat de blestem ("Adam", "păcatul originar", "nelibertatea voinței"), fie la natura din sinul căreia a ieșit omul și în care acum se introduce principiul răului ("diabolizarea naturii"), fie în general la existența care rămîne o **nonvaloare în sine**, de prisos (nihilista renunțare la dorul după neant sau dorul după "opusul" ei, după un a-fi-altfel, buddhismul sau altele asemănătoare lui) - pînă cînd dintr-o dată ne aflăm față în față cu un expedient paradoxal și îngrozitor prin care umanitatea martirizată și-a găsit o temporară

ușurare, cu acea lovitură genială a creștinismului: Dumnezeu jertfindu-se el însuși pentru vina omului, Dumnezeu plătindu-se pe sine prin sine, Dumnezeu ca singurul care-l poate izbăvi pe om de ceea ce pentru om a devenit o fatalitate - creditorul jertfindu-se pentru datornicul său, din **dragoste** (să-i dăm oare crezare? -), din dragostea pentru datornic!...

22

Se poate încă de pe acum ghici ce s-a întîmplat de fapt cu toate acestea și **sub vâlul** iuluror acestora: acea voință a chinurii de sine, acea cruzime retrasă în viața devenită interioară a omului-animal, a celui închis în "stat" în vederea domesticirii sale care, după ce i-a fost tălătată ieșirea **mai firească** din această voință-de-a-face-să-doară, și-a inventat conștiința încărcată pentru a-și provoca durerea, - așadar acest om al conștiinței încărcate s-a înstăpînit pe ipotezele religioase, pentru a împinge propria sa automartirizare pînă la cea mai îngrozitoare formă de duritate și ascuțime a ei. Datoria față de **Dumnezeu**: gîndul acesta îl slujește drept unealtă de tortură. În "Dumnezeu" el surprinde ultimele contrarii pe care să le opună propriilor sale instincte animale de neocolit și tălmăcește aceste instincte animale ca vină față de Dumnezeu (ca dușmănie, răzvrătire, răscoală împotriva "Domnului", a "Tatălui", a străbunului, a începutului lumii), el se răsucește în antagonismul "Dumnezeu" și "diavol", respinge orice **nu** pe care și-l spune lui însuși, naturii, firescului, realității ființei sale, pentru a-l înlocui cu un **da**, existent, trupesc, real, cu Dumnezeu, cu sacralitatea lui Dumnezeu, cu judecata lui Dumnezeu, cu schingiuirile lui Dumnezeu, cu undincolo, ca eternitate,

ca martiriu fără de sfârșit, ca iad, ca nemăsuratul pedepsei și vinei. Avem de a face aici cu un soi de demență-a-voinței în domeniul cruzimii sufletești care, oricum, nu-și mai află egalul: **voința** omului de a se găsi în ascemenea măsură vinovat și demn de dispreț încît ispășirea să devină imposibilă. **voința** de a se concepe pedepsit, fără ca pedeapsa să poată echivala vinovăția, **voința** de a infecta și de a otrăvi cu problema pedepsei și vinei pînă și cel mai adînc înțeles al lucrurilor, pentru a-și tăia o dată pentru totdeauna ieșirea din labirintul acestor "idei fixe", **voința** de a-și făuri un ideal - pe acela al lui "Dumnezeu preasfînt" -, pentru ca în fața acestuia să se convingă definitiv și palpabil de absoluta sa netrebnicie. Oh, trist-demență bestie-om! Cîte născociri l se năzăresc împotriva naturii, cîte paroxisme ale nonsensului, cîtă **bestialitate a ideii** răbufnește din el îndată ce este cît de cît împiedicat să fie o **bestie a faptel!**... Toate acestea sînt pînă la extrem interesante, dar și de o neagră, mohorîtă, vlăguitoare tristețe, așa încît trebuie să te oprești cu forța de a contempla prea multă vreme abisurile acestora. Aici e vorba, fără îndolală, de **boală**, de una dintre cele mai teribile boli care l-au bîntuit vreodată pe om: - și cine ar mai dori să audă (dar astăzi nu mai sînt urechi să audă! -), să audă răsunînd în noaptea de chin și demență strigătul **iubire**, strigătul extazului nostalgic, al mîntuirii prin **iubire**, acela se va întoarce cuprins de o groază de neînvinș... Atît de multe lucruri-înfloritoare sălășluiesc în om!... Prea multă vreme a fost pămîntul o casă de nebuni!...

23

Toate acestea sînt o dată pentru totdeauna suficiente în

ceea ce privește proveniența "sfîntului Dumnezeu". - De faptul că **în sine** concepția despre zeii nu trebuie să ducă neapărat la sărăcirea fanteziei, a cărei fugitivă actualizare ne era indispensabilă, de faptul că există și modalități **mai nobile** de a te folosi de ficțiunea zellor decît aceea a autocruetificării și autoprofanării omului, în care Europa și-a exersat în ultimele milenii măiestria, - așadar, de acest fapt ne convinge, din fericire, orice privire aruncată asupra **zellor greci**, aceste ogîndiri ale unor oameni dintre cei mai nobili și mai mîndri, în care **animalul** din om se simțea îndumnezeit și nu se sfîșia pe sine, nu-și îndrepta furia împotriva lui însuși! Grecii aceștia s-au slujit vreme îndelungată de zeii lor, tocmai pentru a-și ține "conștiința încărcată" la distanță, pentru a se bucura în voie de libertatea sufletului lor: așadar, într-o manieră opusă celei în care s-a folosit creștinismul de Dumnezeuul său. Și au mers pe drumul acesta **foarte departe** acești minunați eopii terribili și curajoși ca lei; și nu o autoritate mai mică decît însuși zeul, a lui Homer, le dă cînd și cînd de înțeles că iau lucrurile prea ușor. "Minune!" spune el o dată - e vorba despre eazul lui Egipt, un caz **foarte** păcătos. -

"Minune, eî se plîng de mult muritorii de zeii

De la noi singuri le vine răul,

de-ar fi să le dăm lor crezare; dar înșiși ei

își fac nenorocirea prin nebunia lor, și chiar în
contra soartei".

Dar și aici se vede și se aude că acest olîmple spectator și judecător este departe de a le purta plăcă și de a gîndi din cauza asta rău despre ei: "eî sînt ei de **nerozii!**", gîndește el cînd vede relele comise de muritorii, - "nerozie", "nepricepere", puțînă

"butmăceală în cap", **atît** erau chiar și grecii celor mai viguroase și viteze epoci dispuși să admită ca motiv al multor rele și întâmplări funeste: - nerozile, **nu** păcatul înțelegeți?... Dar chiar și butmăceala din cap era o problemă - "cum de e ea posibilă? de unde poate ea să fi venit în așa capete eum avem noi, noi oameni de sorginte nobilă, oameni ai norocului, ai reușitei, ai celei mai alese societăți, ai distincției, ai virtuții?" - așa s-a întrebât veacuri de-a rîndul grecul nobil în fața oricărei crime și nelegiuiri pentru el de neînțeles, dar care pătau pe vreunul dintre grecii săi. "Cu siguranță, l-a orbit vreun **zeu**", își spuneau ei în cele din urmă, dînd din cap... Acest subterfugiu este **tipic** pentru greci... Pe atunci zeli erau astfel folosiți spre a justifica pînă la un anumit grad omul, chiar și în păcat, ei slujeau drept cauză primară a răului - pe timpurile acelea ei nu își asumau pedeapsa ci, așa cum e **mai nobil**, vina...

24

Închei, se vede bine, cu trei semne de întrebare. "De fapt se institue oare aici un ideal, sau se sfărîmă unul?" așa voi fi poate întrebător... Dar voi înșivă, v-ați întrebător oare de ajuns cît de seump a fost plătită pe pămînt instituirea **oricărui** ideal? Cîtă realitate a trebuit, pentru acest lucru, să fie ponegrită și nesocotită, cîtă minciună - sanctificată, cîtă conștiință - tulburată, cît "Dumnezeu" a trebuit de fiecare dată să fi fost jefit? Căci, pentru a putea clădi un sanctuar, un **alt sanctuar trebuie dărîmat**: aceasta e legea - să mi se arate un caz în care n-a fost împlinită!... Noi, oamenii moderni, sîntem de mil de ani moștenitorii vivisecției de conștiință și al

autotorturii animalice: în acest domeniu ne-am exersat noi cea mai lungă vreme, ne avem poate chiar măiestria, în orice caz rafinamentul, perversitatea gustului. Prea multă vreme omul și-a contemplat cu o "privire rea" înclinațiile firești, așa încît, în sinea lui, ele s-au împletit în cele din urmă cu "conștiința încărcată". O încercare inversă ar fi **în sine** posibilă - dar cine este pentru acest lucru îndeajuns de puternic? - anume pentru a înfrăți conștiința încărcată cu înclinațiile **nefirești**, cu toate acele aspirații către cele de dincolo, cîntare bunului simț, instinctelor, naturii, animalului, pe scurt, idealurile de pînă acum care sînt toate idealuri vrăjmașe vieții, idealuri care calomniază lumea. Cui să te adresezi astăzi cu **astfel** de nădejdi și de cerințe?... Tocmai pe oamenii **buni** i-am ridicat împotriva noastră cu ele; și apoi, de bună seamă, pe cel comoz, răsfățați, vanțoși, visători, obosiți... Ce anume **rănește** mai profund, desparte mai tîmne decît faptul de a lăsa să se observe cite ceva din rigurozitatea și înălțimea cu care ne tratăm pe noi înșine? Iar pe de altă parte - cît de preventivoare, de amabilă, se arată toată lumea față de noi îndată ce facem și noi ca toată lumea și ne lăsăm "în voie" ea toată lumea!... Pentru îndeplinirea felului acestuia este nevoie de un **alt** sol de spirite decît cele tocmai în această epocă probabile: spirite fortificate prin războaie și victorii, spirite cărora cuceririle, aventura, primejdia, durerea le-au devenit necesitate; pentru asta ar fi nevoie de o deprindere cu aerul aspru al înălțimilor, cu drumurile de iarnă, cu ghețuri și cu munți, în toate sensurile; ar fi nevoie de un sublim malefic, de o conștientizată în cel mai înalt grad voință de curaj și de cunoaștere împinsă pînă la limită, care țîn toate de marea sănătate; pe scurt, și e de ajuns de trist, ar fi nevoie tocmai de această **mare sănătate**!... Dar tocmai

astăzi este oare măcar posibil acest lucru?... Desigur, cîndva, într-o epocă mai robustă decît acest prezent găunos și nesigur de sine, va trebui totuși să vină pentru noi omul **mîntuitor** al marii iubiri și al marelui dispreț, spiritul creator pe care forța sa avîntată îl mină mereu mai departe de toate eele de alături și de dincolo, omul a cărui singurătate nu va fi înțeleasă de popor, ci va fi socotită o fugă **din fața** realității: și asta, în timp ce ea nu e decît o adîncire, o scufundare, o îngropare în realitate, tocmai pentru ca o dată și o dată să iasă din ea din nou la lumină, să readucă **mîntuirea** acestei realități: mîntuirea ei de blestemul eu care a pecetluit-o idealul de pînă acum. Omul acesta al viitorului, care ne va mîntui în aceeași măsură de idealul de pînă acum, ca și de tot **ceea ce trebuia să crească din el**, anume de marele dezgust, de voința de neant, de nihilism, acest dangăt de clopot la amiezi al marii hotărîri care face ca voința să fie din nou liberă, care îl redă pămîntului țelul și omului speranța, acest antihrist și antinihilist, acest învingător al lui Dumnezeu și al neantului - **omul acesta trebuie să vină cîndva...**

25

- Dar ce mai tot vorbesc? Destul! Destul! Ajuns aici, am de făcut un singur lucru, să tac: altfel m-aș atinge de ceva ce numai unuia mai tînăr îi e permis, unuia "din viitor", unuia mai puternic decît mine, - ceva ee-l e permis numai lui Zarathustra, lui **Zarathustra cel fără Dumnezeu...**